

ГЕОРГИ ПЕШЕВ
АМЕРИКАНСКИ ПРИНОСИ В
БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРНА
ИСТОРИЯ ПРЕЗ ХІХ ВЕК

chitanka.info

В самия край на 2001 г. софийското издателство „Планета 3“ пусна интересната книга „Американски пътеписи за България през XIX век“. Книгата съдържа писма и доклади на американски мисионери в българските земи, както и пътеписи на американски пътешественици от XIX столетие. Нейни съставители са американските учени Филип Шашко и Бети Гринберг, а от българска страна Румен Генов. Отбелязано бе, че изданието има подкрепата на посолството на САЩ в София, а информираният читател прие книгата с удовлетворението на малцината, познаващи сравнително добре библиографията на българо-американските взаимовръзки.

Още в предговора съставителят напомня, че повече от половината от текстовете в сборника са излезли изпод перото на мисионери, допълвайки богатата на информация книга на Татяна Несторова „Американските мисионери сред българите, 1858-1912“, превод от английски, издание на Университетското издателство в 1991 г.

Пак в тази връзка не можем да отминем съчинението на Илия Конев „Америка в духовното пространство на българското Възраждане“, също издание на Университетското издателство в София през 1996 г., работите на Иван Шишманов, Маньо Стоянов, Петко Петков, Андрей Пантев, Петър Шопов, Йордан Николов, Веселин Трайков, Мария Тодорова, изследванията на американски учени, посочени в Библиографията на книгата.

Наистина малко просветени българи днес познават принципите на американската мисионерска дейност в Османската империя и в свободна България. Историческата наука сочи, че американските мисионери узнават за българите като отделен народ „със своя характеристика в Османската империя от представителите на вече действащото Британско библейско дружество, основано през 1804 г. с цел да разпространява Светото писание по целия свят“. Пръв обявил нуждата от издаването на Светото писание на български език и посочил българските земи като примамливо поле за мисионерска дейност Бенджамин Баркър, който направил съобщението за откритието си в „Мисионерски вестител“. Не английски мисионери обаче, а американски използват у нас и на Балканите в пълна степен възможностите за мисионерство, организирано и гъвкаво се възползват от реформите на Високата порта. Мисионерите са първите

американци, които „откриват“ и посещават българските земи, работят тук и споделят своите впечатления. От 50-те години на XIX в. мисионерите на Американския съвет на комисионерите за чуждестранните мисии и Методистката епископална църква откриват няколко седалища у нас.

В началото на 70-те години в редица български общини са открити училища, в които английският език заема важно място. Мисионерите се насочват и към издаването на книги и вестници на български език, с което печелят доста приятели. Интересно е започналото да се издава месечно списание „Зорница“. Първият брой излиза в 1864 г., а дванадесетият — в 1878. Издава го Американското евангелско общество под редакцията на Г. Л. Байгтон. Това са първите чуждестранни периодични издания на български език. Тяхното редактиране, финансиране, разпространение, програма и предназначение мобилизират опита и усилията на интелигентните мисионери. Почти едновременната ориентация към издаването на детско списание — както отбелязва сполучливо Илия Конев — прохожда чрез П. Р. Славейков. Между другото „Зорница“ е посрещната подозрително от Любен Каравелов, който я нарича „миша попара“, но отрицателно за списанието се отзовават и Райко Жинзифов, Нешо Бончев и други. Подозренията са поради опасенията, че ще се застраши сплотяването и освобождаването на българите.

Разбира се, тези критични изказвания на някои български просветни дейци за детския вариант на „Зорница“ идват главно от опасения за народностното ни единство, от противоречието между евангелското стремление на мисионерите и целите на националното просветно движение. Истината е, че до голяма степен високата професионална култура на редактора д-р А. Лонг — българофил, педагог, лектор в Роберт колеж, историк на Церово, Пазарджишко — тушира българските неодобрения и доближава изданието до българските възрожденски книги, вестници и списания.

От разстоянието на годините вече е видно, че американските мисионери от XIX столетие проповядват свой собствен вариант на християнството и се блазнят от мисълта, че могат да обърнат цял един народ в протестантската вяра. В този сложен кръг от добри намерения, но и от съобразявания с външната политика на САЩ, съобразявания с „дипломатията, трансфера на технологии, търговията, етническите

отношения, социологията на пола, расизма, литературата, межкултурните отношения“, проблясват личностните качества на мисионери като Елайъс Ригс, Алберт Лонг, Джордж Уошбърн, както и Джанюариъс Макгахан и Юджин Скайлер.

Много точно съвременните автори, привлечени от пътеписните текстове и от мисионерските доклади, откриват многобройни и недружелюбни антируски мнения. Верни са обясненията с опасенията от руски контрол в земите на Османската империя, които биха намалили или провалили протестантските постижения. „Постмодернистките теоретици — пише Шашко — могат да видят в усилията на американските мисионери друг тип начинания, т.е. за американско политическо, икономическо и културно проникване, за ангажираност в региона“. Научаването и практическата употреба обаче на български език в обществото, в училищата, в публикациите и в личностните контакти, способстват за разпространението на модерните идеи. Изводът, че макар 5000 българи през XIX в. да приемат протестантството, „мисионерите и Робърт колеж имат значителен принос за просвещението, националното осъзнаване на българите и за защитата им по време на голяма опасност“. Заключение на професора-българист е, че протестантите представят по недвусмислен начин на Новия свят един свой образ на България и българите. Освен това мисионерите осигуряват информация и знания за българите в Съединените щати и в този смисъл те са един мост между двата народа.

По единодушното мнение на изследователите превеждането и разпространението на Библията става важен източник за опознаване на българите.

В своята културна мисия мисионерите си сътрудничат с български интелектуалци, независимо от различията по религиозни и политически въпроси. В издадените американски пътеписи за България се дава примерът с Елайъс Ригс, сътрудничил си е журналиста Константин Фотинов още в Смирна и началото на 40-те години. „С помощта на Фотинов — се отбелязва там — Ригс научава български език толкова добре, че двамата написват «Бележки за граматиката на българския език», предназначени за американските мисионери. Последните помагат на Фотинов да издава своето списание «Любословие».“ „Фотинов — пише Ригс — е човек, признаващ, че

Библията е единственото средство за тяхното издигане, намерил е в Библейското дружество и неговите сътрудници истински приятели на неговия народ.“ Сътрудничеството с Фотинов свързва и други българи, като Христодул Костович и П. Р. Славейков, с американските мисионери. Пасажът завършва с признанието, че в резултат на съвместната работа и заедно с д-р Алберт Лонг след десет години, през 1871 г., е публикуван първият пълен превод на Библията на новобългарски език.

За нас, българите, е значимо и признанието, че такъв самобитен колос като Неофит Рилски е познавал и ценял Ригс и Тиодор Баингтън; те съвместно са обсъждали в Рилския манастир състоянието на българския литературен език. Самият Ригс е вземал страната на българските духовници, превеждал е и публикувал в САЩ няколко български народни песни от сборника на братя Миладинови.

Ценни бележки върху историята на превеждането и разпространението на Библията е оставил Неврокопският митрополит Пимен.

Съпоставяйки езиковите свойства на едни от значимите български издания на Новия завет, той установява връзката им с програмните цели на филологическото движение. Основните български преводи според него, които илюстрират намесата на мисионерството въобще и специално на американското в постигането на тази престижна за българския език задача са:

1. Новий завет. Сиреч четирите евангелия на четиритях евангелисти, преведени от елинския на български език, който ся употребява сега в България — Букурещ, 1828 г. Превели: Петър Сапунов Тревнянин и Серафим Ескозахаренин.

2. Новий завет Господа нашего Исуса Христа. Сега новопреводеный от славянскаго на болгарский язык — Смирна, 1840. Превел: Неофит Рилски.

3. Новий завет на Господа нашего Исуса Христа — Нью Йорк, 1867. В печатницата на Американското библейско общество. Превели: К. Фотинов, П. Р. Славейков, Сичан Николов, със съдействието и по инициатива на Елайъс Ригс и д-р Алберт Лонг. Второ издание 1867, трето 1872. В печатницата на П. Р. Славейков.

Преведената и отпечатана Библия се разпространява сред сънародниците ни с учудващата ни и днес мисионерска увереност, „че

ако българите се откажат от своята православна вяра, или както казват те, от «гръцката вяра», и приемат протестантството, то те ще станат «по-цивилизовани»“. Т.е. „тяхното схващане за религията се доминира от представата за собственото «аз», противопоставено на «другия»“.

Много интересни са новите сведения за готовността на български интелигентни възрожденци да имат тази книга: „Книгопродавецът в Родосто ми съобщи — се казва в едно от тези сведения, — че той понякога продава по 15, 20, 25 или 30 български книги (Библията на български) наведнъж... Миналата есен г-н Шнел е продал на един от българските панаири 400 броя от Писанието — всичките, които е носел“.

В дневника на преподобния С. Л. Баингтън за октомври 1859 г. се казва: „Минахме покрай Верея, чиито по-видни граждани четяха Библията всекидневно... в Битоля обсъждахме въпроса за превода на Библията, всички веднага се съгласиха, че македонският диалект, който се говори тук, трябва да отстъпи място на чистия български език“. И по-нататък: „Точно се канехме да напуснем града, когато хората, научавайки, че продаваме екземпляри от Библията, ни наобиколиха и за половин час продадохме 70–80 екземпляра на обща стойност 400 пиастри“.

Любопитна е и бележката за Кюпрюли (Велес): „Велес — град с население от 30–35 хил. души, мнозинството от които бяха турци, но всички говореха български език... един от тях си купи Новия завет на български език“.

„Кюстендил — резиденция на българския митрополит — любезен човек, но прекаляваше с хвалбите си за превода на Библията на български език.“ И по-надолу: „Дупница — тук се разделихме с г-н Баингтън, който тръгна на север към София, а аз на юг, за да посетя Рилския манастир и да се срещна с г-н Неофит Т. Петрович, който беше превел Новия завет на български език..., превод от църковнославянски на говоримия език на тази страна. Узнах неговото мнение относно някои особености в българския стил и за някои промени, които езикът е претърпял“.

Пак тук срещаме свидетелства за всекидневния живот на българския селянин, през погледа на модерния вече американски гражданин: „Изпекоха ни в огнището безквасен хляб, покривайки го с жарова, и ни го поднесоха с много мляко. Те нямаха кревати и всички

спяха на пода само върху палтата си. Казаха ни, че в това село има 30 къщи, но няма църква. Идеите им за църква изглеждаха доста неясни и ние забелязахме, че те дори не се кръстят преди или след ядене. Прочетохме на глас една глава от Новия завет, подбирайки гл. 11 от Евангелието на Матей, но останахме с впечатлението, че те не са разбрали нищо от смисъла на текста и от нашия разговор...“. Следват признанията: „От резултата... — превода на Библията и издаването ѝ на български език лично аз бях обнаден:

1. Чрез очертаване на един голям район, в който български е езикът, на който говорят не само българи, но и турци, албанци, евреи, че дори цигани.

2. Виждайки доказателство в общото желание да се притежават поне части от Светото писание, които вече са публикувани, както и средства за образование.

3. Всеобщ интерес, проявен от учители и духовници по отношение на работата по подготовката на Библията на техния говорим език.

4. От добрите възможности и способности на моя помощник в тази работа.“

Любопитните редове за разпространението на Библията в земите ни, нови и неизвестни досега, продължават с дописките на У. У. Мериам, публикувани в 1861 г. в „Missionary Herald“: „В село Чардак живеят 400 българи. Свещеникът на селото поканил книгопродавеца у дома си и го помолил да прочете и изтълкува някои глави на Новия завет. Той е прочел пред събраните 13 души глава 13 от Матей и е проповядвал пред внимателно слушащата го публика... Книжарят е прекарал няколко дни в селото, хората са благославили Съвета и са настоявали той отново да дойде при тях с цялата Библия, продал е книги на стойност около 40 долара... в Калофер е срещнал местния лекар, който твърди, че е протестант и чете семейно молитви сутрин и вечер. Лекарят е насочил нашия книжар към близкия манастир, всъщност женски метох с 50 монахини. Той е проповядвал евангелието пред тези монахини и е продал книги за 10 долара, главно псалтира на български език. В Перостица (Перушица)... той бил изненадан и зарадван да намери хора, толкова горящи от желание да чуят Новия завет и неговото тълкуване. Трийсетина души се събрали в хана, където бил отседнал и изразил голяма радост, когато разбрали, че той е

човекът, продаващ Новия завет... Тръгнал си от селото, след като продал книги за 13 долара и след сърдечна покана скоро да се върне.

В Брацигово един от свещениците го запитал дали е протестантин... раздал 40 евангелия на тълпата. Хората проявили неотслабващо внимание в течение на четири часа към неговата проповед... Книготърговецът се завърна в Пловдив е почти празни сандъци...”

Любопитно е, че У. Мериам посещава в Татар Пазарджик местния мюдюр.

„Той, — пише У. Мериам — държеше Новия завет до себе си и ми зададе няколко въпроса относно Христос и Неговото учение... Вечерта ме посетиха двама българи и един евреин.“

Изложението може да продължи с още десетки и десетки интересно разказани епизода от ежедневието на американските мисионери у нас през столетието на националното ни освобождение. Тук са разказите за радушното посрещане на американците в Рилската обител, описанията на Библейския клас на г-н Кларк в Пловдив, признанията за Банско с неговия американски облик и най-сетне романтичното уверение за българите: „Макар да са толкова бедни, те произлизат от един силен народ и са имали велика история (напомнящо Паисиевите неустрашими българи)... размахвали са победоносно оръжие пред вратите на Константинопол“, за да се завърши с наблюдението: „Нямо по-красиви селяни от българските в Европа; те са силни, здрави и трудолюбиви, и единственото нещо, което сега се стремят, е да покажат на какво са способни и да работят за своята собствена съдба“.

Ще завърша с вярната според мен констатация на съставителите на най-новата книга за американските мисионери в българските земи през XIX в. „Българите не успяха да използват американската връзка, за да «изнесат българската история и традиции в Новия свят». Те пропуснаха възможността да направят България толкова известна в Америка, колкото и нова Гърция през този период.“ Дано времето помогне да се навакса пропуснатото и страната ни да има шанса да се нареди там, където са я виждали в мечтите си благородните американци от деветнадесетото столетие.

Проф. Георги Пешев

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.